

حقوق همسایگان و حقوق حیوانات آپارتمانی: کاوشی فقهی - حقوقی

پرویز باقری*

محمدرضا رضوان طلب**

عبدالجبار زرگوش نسب***

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۱/۳۰

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۹/۲۱

چکیده

در نگرش اسلامی، حقوق عامه مردم از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است؛ به گونه‌ای که در مقام تعارض بین حق الله و حق الناس، حق الناس را مقدم بر حق الله می‌داند. احکام فقهی و حقوقی اسلام نیز بر صیانت از حقوق مردم تأکید دارند. مضافاً آنکه اضرار به عموم افراد موجب ضمانت و جبران خسارت می‌شود. فرهنگ شهرنشینی و سکونت در آپارتمان به جای توصیه به همبستگی و صمیمیت برای حفظ حقوق مشترک، بر هم‌گریزی و مفارقت برای پرهیز از تعارض منافع مبتنی است و در تبیین خسارت‌هایی که در مجاورت و هم‌نشینی متوجه همسایگان می‌شود، به مصادیق ناچیز و کم اهمیت توجه شده و مسائل و زیان‌های مهم‌تر مغفول مانده است. بدون شک، نگهداری حیوانات در آپارتمان موجب انتشار ویروس‌هایی می‌شود که زیان آن محدود به آپارتمان محل اقامت نیست و ممکن است بیشتر همسایگان از آن متضرر شوند. مقاله حاضر تلاش می‌کند تا به مدد روش تحلیلی-توصیفی، ضمانت‌های فقهی-حقوقی دارندگان حیوانات در فضای آپارتمان را با توسل به قوانین اساسی، لایحه سازمان محیط‌زیست و طرح‌های نمایندگان مجلس در خصوص موضوع و قواعد فقهی همچون لاضرر و تسبیب مورد مذاقه قرار دهد و پیشنهادهایی بر تصحیح و تکمیل قوانین و مقررات موضوعه ارائه کند.

کلیدواژگان:

حق الله، حق الناس، آپارتمان‌نشینی، حقوق همسایگان، قاعده لاضرر و تسبیب

* دانشیار گروه حقوق دانشگاه ایلام

P.bagheri@ilam.ac.ir

** دانشیار گروه فقه و حقوق دانشگاه تهران

Mrrezvan@ut.ac.ir

*** دانشیار گروه فقه و حقوق دانشگاه ایلام

A.zargooshnasab.ilam.ac.ir

مقدمه

در موضوع مطرح شده تعارض و منافات بین حقوق فردی و حقوق جمعی و بین قاعده تسلیط و تسبیب است. حقوق فردی مثل اینکه فردی در واحد آپارتمانی خود حیوانی مانند سگ نگهداری می‌کند، از سویی دیگر همسایگان ساکنان مجتمع مسکونی آپارتمانی متضرر می‌شوند که صاحب نگاه‌دارنده حیوان سبب مزاحمت برای آنان می‌شود. اینجاست که منافات و تعارض بین قاعده تسبیب و تسلیط نگاه‌دارنده حیوان در واحد آپارتمانی به وجود می‌آید. در مواردی بین هر دو نوع از حقوق، تعارض و منافات پدید می‌آید. با وجود تأکیدات و توصیه‌های فراوانی که در آموزه‌های اسلامی بر هر دو حق شده است، نمی‌توان منکر منافات میان این دو حق شد؛ لذا ضرورت دارد راه حل آن را در باب اهم و مهم و مصلحت و مفسده جست‌وجو کرد. قرآن کریم بر حفظ کرامت انسان، و سیره و سنت بر حق همسایه تأکید و سفارش می‌کند. در حقوق داخلی نیز از یک سو اصل پنجاهم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، حفاظت از محیط‌زیست را وظیفه‌ای همگانی می‌داند و از سوی دیگر، نه‌تنها باب ششم قانون مدنی مصوب سال ۱۳۰۴، به شکار اختصاص یافته، بلکه مقررات حقوق کیفری نیز در مواد ۶۷۹ و ۶۸۰ قانون مجازات اسلامی به‌طور خاص به حفاظت از گونه‌های جانوری توجه کرده است (خوشیاری، ۱۳۹۲، ۱۸۶). همچنین، فصل بیست‌وششم بخش تعزیرات قانون مجازات اسلامی تحت عنوان «احراق و تخریب و اتلاف اموال و حیوانات»، به تعیین مجازات حیوان‌آزاری پرداخته است. نمایندگان مجلس نیز برابر طرحی، حیوان‌آزاری به هر شیوه و با هر انگیزه را ممنوع اعلام کرده و مرتکب یا مرتکبان علاوه بر الزام به جبران خسارت، به مجازات مندرج در این قانون محکوم شده‌اند. الحاق ۵ تبصره به ماده ۶۷۹ قانون مجازات اسلامی در قالب اصلاحیه قانون مجازات اسلامی مبنی بر ممنوعیت حیوان‌آزاری و مجازات مرتکبان آن از طریق کمیسیون لوایح دولت، از طریق سازمان محیط‌زیست به قوه قضائیه ارائه شده است. سؤال قابل طرح در اینجا آن است: «از آنجا که حیوان، برخلاف انسان وسیله اظهار حقوق خود را ندارد، آیا می‌شود آن را از مصادیق حق‌الله دانست یا خیر؟» در پاسخ و برای یافتن راه حل تعارض، لازم است موارد زیر را بیان کرد: الف) جایگاه حقوق حیوانات در آموزه‌های دینی و قوانین؛ ب) حدود و ثغور حق همسایه و میزان

بهره‌برداری و استفاده کردن انسان از حیوان در احکام فقهی و قوانین اسلامی؛ ج) مرز و حد حق تسخیر موجودات به دست انسان.

در عین حال، لازم است به این نکته توجه شود که هرچند حیوانات برای انسان تسخیر شده‌اند و انسان می‌تواند هرگونه استفاده و بهره‌ای از آنان ببرد، این حق مطلق نیست و محدود به شروط و قیودی است.

سؤالات تحقیق

۱. آیا نگهداری حیوانات و به‌طور خاص سگ در آپارتمان با حق سلامت همسایگان منافات دارد؟
۲. جبران خسارت و تدارک این زیان‌ها از چه طریق فقهی و حقوقی قابل اثبات است؟
۳. چه تغییراتی در قانون تملک آپارتمان‌ها برای جلوگیری از این آسیب‌ها و تدارک زیان‌ها پیشنهاد می‌شود؟

۱. مبانی فقهی - حقوقی حقوق همسایه

مبانی فقهی - حقوقی همسایه به شرح زیر کاوش و بررسی می‌شوند:

روایات وارده در این زمینه بر حرمت اذیت کردن همسایه دلالت دارند؛ قبل از بیان سفارش‌های آموزه‌های دینی درباره همسایه، سؤال مطرح شده این است که آیا نگهداری حیواناتی مثل سگ در خانه با سفارش‌های اسلامی درباره همسایه سازگاری دارد؟ آیا سر و صدای سگ باعث آزار و اذیت همسایه‌ها و بروز اختلافات و درگیری‌هایی بین آن‌ها نمی‌شود؟

در پاسخ به این سؤال ضروری است ابتدا دلایل و مبانی فقهی حرمت اذیت همسایه و رعایت حقوق او و تعارض آن با توصیه‌ها و تأکیدات اسلامی و نیز قوانین موجود بر حرمت کشتن و اذیت حیوانات و رعایت حقوق آن‌ها را بسنجیم، سپس اقدام به حل تعارض کنیم. این دلایل و مبانی به شرح زیر بررسی می‌شوند:

امروزه، گستره مفهومی همسایه بر اثر زندگی آپارتمانی وسیع‌تر شده است و اخلاق متفاوت‌تری را نسبت به گذشته شامل می‌شود. رعایت راهنمایی‌ها و هنجارهای فرامانی و فرامکانی اسلام حیاتی‌تر است. آیه ۳۶ سوره نساء حق همسایه را در ردیف حق والدین قرار داده است: «... به پدر و مادر و خویشاوندان و یتیمان و مستمندان و همسایه... نیکی کنید.»

پیامبر(ص) فرموده: «الجارُّ ثُمَّ الدَّارُ (ابتدا همسایه سپس اهل خانه)» (صدوق، ۱۳۸۰، ج ۱، ص ۵۹۵). امام صادق (ع) فرموده: «آیا شرم نکنند مردی از شماها که همسایه‌اش حق همسایگی را نسبت به او رعایت کند، ولی او حق همسایه را نشناسد» (کلینی، ۱۳۶۴، ج ۱، ص ۲۱۴). نیز پیامبر (ص) فرموده است: «هرکس از لغزش همسایه صرف نظر کند، خداوند روز قیامت از لغزش‌های او درمی‌گذرد» (طبرسی، ۱۳۷۴، ص ۲۰۱). حضرت علی (ع) در نهج‌البلاغه فرموده: «رسول خدا (ص) آنقدر درباره همسایه سفارش کرد که گمان کردیم ممکن است همسایه از همسایه ارث ببرد» (نهج‌البلاغه، وصیة ۴۷، ص ۴۲۲). امام زین‌العابدین (ع) درباره حقوق همسایه می‌فرماید: «حق همسایه تو بر تو این است که در غیابش، حرمتش را حفظ کنی و در حضورش، او را گرمی داری و در هر حال به او کمک و یاری برسانی و در جست‌وجوی عیب‌ها و لغزش‌هایش نباشی و اگر هم ناخودآگاه از عیب او مطلع شدی، چون دژ محکمی و پرده ضخیمی باشی که اگر به‌وسیله سرنیزه‌ها بخواهند دل تو را بشکافند و به باطن قلبت دست یابند، نتوانند. به سخنان ناآگاهانه او گوش مده و در سختی‌ها رهایش مکن و اگر نعمتی را داراست، با دیده حسادت بر او منگر. از لغزشش درگذر و از خلاف او چشم‌پوش و اگر از روی جهالت بر تو بدی کرد، حوصله داشته باش و با بردباری رفتار کن و با مسالمت عمل نما. اگر کسی خواست درباره او زبان به ناسزا باز کند، جلوگیری کن و اگر کسی خواست درباره او مکر و حيله‌ای اعمال کند، با دلسوزی آن را خنثی کن و با بزرگداشت او و بزرگواری با وی معاشرت نما و هیچ نیرویی جز برای خداوند نیست» (مولوی‌نیا، ۱۳۷۹، ص ۸۱). این توصیه‌ها بدان جهت است که جامعه مسلمان در میان خودشان در سایه محبت و دوستی زندگی کنند و از بدگمانی‌ها و اختلافات دور بمانند.

۱.۱. قاعده لاضرر و لاضرار

از مستندات این قاعده حدیث مشهور (لاضرر و لاضرار فی‌الاسلام) است (کلینی، ۱۳۸۸، ج ۵: ۲۹۳). لاضرر و لاضرار مهم‌ترین اصل مرتبط با رعایت حقوق همسایگان و نفی هرگونه اذیت آنان است و نقش مهمی در رعایت حقوق اجتماعی همسایه دارد. در صورت تعارض، ضرر ناشی از نقض حریم همسایه با سایر مقولات ضرری، بر اساس «قاعده اهم و مهم» عمل می‌شود. جانب حریم همسایه، به جهت اهمیت آن مقدم خواهد بود و می‌تواند با استناد به قاعده لاضرر مورد حمایت قرار گیرد.

مفاد قاعده لاضرر، رفع حکمی است که منشأ ضرر است، اعم از حکم تکلیفی یا حکم وضعی؛ حکم تکلیفی ضرر از نفس حکم ناشی نیست، بلکه ضرر در مرحله امتثال، وقوع و ظهور پیدا می‌کند (بجنوردی، ۱۳۸۵، ج ۱، ص ۲۰۰). اگر بین دو حکم ضرری دوران امر پیش بیاید، به‌گونه‌ای که اگر بخواهیم با قاعده لاضرر، نفی یک حکم را بکنیم، لازم‌اش ورود ضرر به شخص دیگر است و اگر بخواهیم قاعده را نسبت به دومی جاری کنیم، نفی حکم، ملازمه با ورود ضرر به شخص دیگر دارد (همان). به حکم عقل ضرر رساندن زشت است؛ این زشتی، از مستقلات عقلی است و عقل به رفع امور قبیح حکم می‌کند. وقتی چنین است، باید آثار ضرر مرتفع شود و از بین رفتن ضرر، تنها با جبران آن میسر است. اما پس از آنکه ضرر جبران شد، این جبران کشف می‌کند که در حقیقت چیز قبیحی وجود نداشته؛ یعنی ضرری محقق نشده است.

بر طبق این قاعده اگر ضرر و زیانی از جانب همسایه‌ای که سگی در خانه خود دارد، بر همسایه‌اش وارد شود و مزاحمت ایجاد کند، مثلاً باعث بی‌خوابی شود بر اثر پارس کردن، این ضرر بر اساس قاعده لاضرر منفی است و موجب ضمان می‌شود و باید جبران شود. یکی از فقها گفته: «محمتم است حدیث (لاضرر و لاضرار) نفی ضرر که همان ورود نقص به مال و اعتبار و بدن انسان باشد و ضرار به معنای نفی هرگونه حکمی که موجب مکروه و مشقت و حرج بر مسلمین باشد» (بجنوردی، ۱۳۸۵، ج ۱:۱۹۱). دامنه قاعده لاضرر چنانچه از آیات و احادیث مستفاد می‌شود، ضررهای مالی و اجتماعی و اخلاقی را شامل می‌شود و عبارت لاضرر و لاضرار فی‌الاسلام مربوط به هر نوع ضرری است؛ چه شخص در انجام دادن امور مالی خود موجب ضرر دیگران شود و چه در امور مربوط به مناسبات اجتماعی باشد.

۱.۲. قاعده تسبیب

بر اساس این قاعده، کسی که در خانه‌اش حیوانی مثل سگ نگه می‌دارد و سبب آزار و اذیت و وارد کردن ضرر به همسایه است، ضامن خسارت‌های روحی معنوی و مادی خواهد بود؛ مثلاً در مواردی که سگ باعث ترساندن بچه همسایگان شود یا تأثیر منفی بر اعصاب خانواده داشته باشد یا سبب شیوع بیماری شود که در صورت اخیر نه‌تنها همسایه، بلکه سلامت عمومی را تهدید کرده است (کاظمی و همکاران، ۱۳۹۰، ص ۳۶).

۲. وجوب نفقه حیوانات از منظر فقه و حقوق

از جمله حقوق حیوانات، تأمین نفقه آن است. در صورتی که صاحب حیوان مجهول باشد، وظیفه حاکم است که نفقه آن را از بیت‌المال پرداخت کند. در صورتی که حیوان دارای صاحب باشد، در وهله اول بر او واجب است نفقه‌اش را تأمین کند و اگر آن را اجاره دهد، مثلاً لازم است منبع هزینه نفقه آن را تعیین کند. منظور از نفقه اعم از تغذیه و محل نگهداری است (علی‌الدی سلیمانی، ۱۳۹۸، ۱۲۲).

دلایل و ادله وجوب نفقه:

در احادیثی به نفقه دادن حیوان امر شده است که دلالت بر وجوب دارند؛ از جمله: الف) رسول خدا (ص) فرموده است: «هرکس از شما با حیوانی مسافرت کرد، هنگامی که فرو می‌آورد، به آب و علف دادن حیوان مبادرت ورزد، قبل از اینکه به تغذیه خود مشغول شود (صدوق، بی تا، ج ۲، ص ۱۸۹).

ب) رسول خدا (ص) درباره حقوق حیوان و مدارا با آن فرموده است: «حیوان هفت حق بر صاحبش دارد: هنگام توقف به آن غذا دهد، هنگامی که بر آبی مرور می‌کند آب به آن عرضه کند، آن را نزند مگر به حق، بیش از تحملش بارش نکند، آن را به راه رفتن وادار نکند مگر به اندازه توانش و در حالت توقف آن را سوار نشود» (نوری طبرسی، ۱۴۰۹، ج ۲، ص ۵۰).

شهید ثانی درباره هزینه و نفقه حیوان گفته است: «هزینه نگهداری حیوان به عهده مالک است، نه مستأجر. به دلیل اینکه اولاً هزینه و خرجی تابع ملک است؛ ثانیاً اصل، آن است که هزینه بر کسی غیر از مالک واجب نیست.» سپس گفته: «در صورت اجاره دادن حیوان، اگر مالک حیوان حاضر باشد، هزینه و مخارج آن را باید بپردازد؛ وگرنه مستأجر برای پرداختن هزینه باید از او اذن بگیرد و سپس هزینه پرداخت شده را از مالک مطالبه کند. اگر مستأجر به قصد رجوع به مالک، مخارج را بپردازد در صورتی که نتواند از مالک یا حاکم شرع اذن بگیرد، صحیح است؛ هر چند طبق نظریه قوی‌تر، برای پرداختن مخارج نیاز نیست شاهد بگیرد، اما اگر مستأجر در صورت عدم حضور مالک، در پرداختن مخارج سهل‌انگاری کند و در نتیجه حیوان تلف یا ناقص

شود، مستأجر ضامن قیمت آن خواهد بود، چون تفریط کرده است؛ مگر اینکه مالک او را از پرداختن مخارج نهی کرده باشد.» (جبعی عاملی، ۱۳۹۶، ج ۴، ص ۳۵۶-۳۵۷)

۳. حق حیوان مصداقی از مصادیق حق الله

حقوق حیوانات از مصادیق حق الله است (عرب احمدی، ۱۳۹۲، ۹۸)، زیرا حیوان زبان دفاع از خود را ندارد (لا لسان له) و زبان نطق ندارد، بنابراین و بر اساس مبدأ عدل و برقراری نظام عدالت در جهان هستی باید حمایت‌کننده داشته باشد. در این زمینه می‌توان ادعا کرد که خداوند متعال حمایت‌کننده آن است؛ به این معنا که حقوق است از جمله حق الله؛ پس باید حقوقش را رعایت کرد و از تجاوز به آن دوری جست. محاکم داخلی در راستای حمایت از حقوق حیوانات، حتی آرایبی را نیز صادر کرده‌اند. برای نمونه می‌توان به رأی دادگاه شیراز در خصوص کشاورز ۵۳ ساله‌ای در استان فارس اشاره کرد که الاغی بلاصاحب را که وارد مزرعه کاهو او شده و به مزرعه خسارت زده بود، با ریختن بنزین به آتش کشید. در پی آن، یکی از شعب دادگاه‌های استان فارس که حسب کیفرخواست دادستان به پرونده رسیدگی می‌کرد، او را مجرم شناخت و حکم بر محکومیت وی به تحمل ۵۰ ضربه شلاق صادر کرد. در ادامه دادگاه نیز به لحاظ وضعیت خاص و فقدان پیشینه کیفری و سوابق مثبت محکوم علیه، از اجرای حکم شلاق خودداری و محکومیت وی را با شرایط دیگری معلق کرد. در رأی دادگاه آمده: «محکوم علیه مکلف است به‌جای تحمل شلاق و به عنوان مجازات جایگزین، اولاً به فراگیری ۲۰ حدیث از معصومین (ع) با مضامین مهربانی با حیوانات و رفتار شایسته با حیوانات اقدام کند، ثانیاً به مدت یک سال از کاشتن کاهو در مزرعه خود بپرهیزد و ثالثاً یک رأس الاغ بلاصاحب را به مدت سه ماه نگهداری کند و تغذیه آن را به عهده گیرد». مجرم نیز با پذیرش حکم دادگاه به رأی صادره اعتراضی نکرد و مفاد حکم صادره به وسیله اجرای احکام دادسرا اجرا شد (<https://www.mehrnews.com/news/964842>).

اما در مقایسه با حق همسایه که حق الناس است، بر حق حیوان مقدم می‌شود و ترجیح دارد؛ البته با رعایت شروط و قیودی، به‌طوری که مصداق ظلم بر مخلوق خداوند متعال تلقی نشود. اینکه حق همسایه ترجیح دارد، بر اساس تقدم حق الناس بر حق الله است؛ چون حق الله مبتنی بر

تخفیف است. شهید ثانی گفته است: «حق الله مبتنی بر تخفیف است (جبعی عاملی، ۱۳۹۶، ج ۳، ص ۱۰۴).

۳.۱ میزان حق تسلط صاحب‌خانه در تصرفات

صاحب‌خانه و مالک، حق تصرف در خانه و استفاده از آن را دارد که می‌توان به دلایل زیر استناد کرد:

۳.۱.۱ قاعده تسلیط

سؤالی که در اینجا قابل طرح است اینکه آیا صاحب‌خانه‌ای که سگ یا هر حیوانی را در خانه‌اش نگه می‌دارد، می‌تواند با استناد به قاعده تسلیط ادعا کند که حق هرگونه تصرف در خانه را دارد چون ملک طلق اوست و می‌تواند حیواناتی مثل سگ را در خانه نگه دارد و همسایه حق دخالت ندارد و نمی‌تواند مانع نگهداری حیوان در خانه او شود؟

قاعده تسلیط از حدیث «الناسُ مُسَلِّطُونَ عَلَىٰ أَمْوَالِهِمْ» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۲، ص ۲۷۳؛ بیهقی، ۱۳۴۴، ج ۶، ص ۱۰۰) منبعث است. قاعده تسلیط به معنی سلطه کامل مالک در مال و خانه خود است و لازمه آن اختیار تام مالک نسبت به کلیه تصرفات مربوط به مال و خانه خویش است. قاعده تسلیط تثبیت‌کننده ارکان مالکیت است و به علت جایگاه خاص اموال و مالکیت در زندگی روزمره بشر، اهمیت و برجستگی خاصی در بین سایر موضوعات دارد (محقق داماد، ۱۳۷۶، ص ۹۴). مفاد قاعده تسلیط این است که هر مالکی، نسبت به مال خود تسلط کامل دارد و می‌تواند در آن هرگونه تصرفی اعم از مادی و حقوقی انجام دهد و هیچ‌کس نمی‌تواند او را بدون مجوز شرعی از تصرفات منع کند (همان، ۱۲۱). چنانچه گذشت، تصرفات مالک در اموال خود مانند سایر اعتبارات عقلایی محدود به حدودی است که نباید از آن تعدی و تجاوز شود و اگر تعدی بشود شرعاً جوازی وجود ندارد. اینجاست که قاعده لاضرر با محدود کردن قاعده تسلیط به استفاده متعارف از دامنه آن کاسته است.

هر یک از دو مالک حق منع کردن دیگری را از نجات دادن مالش ندارد و اگر اقدام کند، ضامن ضرر و تلف است (ر.ک: بجنوردی، ۱۳۸۴، ج ۱، ص ۲۳۹). قوام نظام و حفظ امنیت روانی و اجتماعی ایجاب می‌کند تا همسایه مورد احترام و حمایت واقع شود. از سویی دیگر، هرکس

حق تصرف در ملک و خانه خود را دارد و کسی نمی‌تواند او را از تصرف در خانه‌اش منع کند. اما باید توجه داشت مالک در اعمال مالکیت نباید موجب تضرر دیگران شود. همان طوری که مالکیت محترم و مورد تأیید است، تضرر به دیگران هم ممنوع است که در عمل دو قاعده تسلیط و لاضرر با یکدیگر تعارض پیدا می‌کنند. بنابراین، مالکیت و تصرف و سلطه مالکانه وقتی محترم شمرده می‌شود که مورد تأیید شرع قرار گرفته باشد؛ از این روست که کلیات قاعده تسلیط در مواردی از طرف شارع اسلام نقض و به آن قید و تخصیص زده شده است. محدوده سلطه مالکانه در مواردی محدود و مقید است؛ مثل اذیت کردن همسایه. اگر سر و صدای حیوانات باعث بر هم خوردن آرامش همسایه‌ها و شهروندان شود، می‌توانند در مقام رفع مزاحمت یا الزام به جبران خسارت، در صورت وقوع آن، برابر ماده یک قانون مسئولیت مدنی و قواعد مدنی ضمان‌آور مربوطه برآیند (صالحی و همکاران، ۱۳۹۶، ۶۳). با این حال، آزار و اذیت حیوانات و مصادیقی همچون سگ‌کشی، به معنای اخص آن در قوانین جزائی ایران جرم‌انگاری نشده و مفاد مقرر در مواد ۶۷۹ و ۶۸۰ قانون مجازات اسلامی بدان نیز تسری ندارد. در نتیجه، محاکم قضایی و قانونی در این رابطه، با بلاتکلیفی قانونی از حیث اصل قانونی بودن جرم و مجازات‌ها مواجه‌اند، اما اصل ۱۶۷ قانون اساسی و ماده ۶۹۷ قانون مجازات اسلامی، ناظر به مواد ۳ و ۴ قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور مدنی، بر لزوم تعقیب موضوع تأکید دارد (خانعلی‌پور و همکاران، ۱۳۹۵، ۱۱۰). با وجود این، موضوع ضمان و جبران خسارت در قانون مدنی و قانون مسئولیت مدنی، همراه با الزامات قانونی مقرر در اصل ۵۰ قانون اساسی به جهت حفاظت از محیط‌زیست به‌مثابه وظیفه‌ای همگانی، مسئله‌ای جداگانه و قابل تعقیب، از حیث حقوقی و قانونی است. مع‌الوصف، در صورت حیوان‌آزاری و کشتار حیوانات مانند سگ‌ها، به ترتیب مقرر در ماده ۶۸۸ قانون مجازات اسلامی در این حالت، مسئولیت کیفری و قانونی مرتکب به تحمل یک سال حبس مفروض است (همان، ۱۱۷).

در تعارض قاعده لاضرر و قاعده سلطنت «الناسُ مُسَلِّطُونَ عَلَىٰ أَمْوَالِهِمْ» باید گفت شک نیست که قاعده لاضرر حکم ضرری را رفع می‌کند، اعم از حکم تکلیفی یا وضعی؛ مقتضی قاعده سلطنت هم که همان سلطنت اعتباری است، از جانب شارع مجعول شده برای مالکان در اموال و

املاکشان. اکنون اگر لازمه سلطنت شخصی ضرر به شخصی دیگر باشد، آیا قاعده لاضرر می‌تواند این سلطنت را رفع کند؟

در پاسخ گفته می‌شود که چون سلطنت اعتباری از ناحیه شارع جعل شده است، در صورتی که منشأ ضرر شود باید توسط قاعده لاضرر نفی شود و گفته شود شارع در اینجا سلطنت را اعتبار نمی‌بخشد، چون لازمه اعتبار بخشیدن در این مورد، ورود ضرر است و ضرر نیز مرفوع است. اکنون اگر ترک تصرف مالک و حکم به عدم سلطنت او موجب تضرر مالک باشد، جریان قاعده لاضرر نسبت به خود مالک و شخص دیگر با هم تعارض پیدا می‌کنند و تساقط می‌کنند و هنگامی که تساقط کردند، مرجع، قاعده سلطنت می‌شود که بلامعارض است و قهراً مالک در مال خودش، می‌تواند تصرف کند (بجنوردی، ۱۳۸۵، ج ۱، ص ۲۰۲).

عدم جواز تصرف مالک در مالش و حرمتش در صورتی است که تصرف به دیگران ضرر برساند و ترک تصرف مالک ضرری بر خودش نداشته باشد، ولی در آن نفعی برای مالک باشد. ترک مثل این تصرف و حکم به حرام بودنش برای مالک حرج ایجاد می‌کند؛ پس در صورت تعارض بین قاعده لاضرر و قاعده لاجرح، دومی بر اولی حکومت دارد. و بر فرض عدم حکومت، قاعده سلطنت مرجع است بعد از تساقط آن دو قاعده بر اثر تعارض (انصاری، ۱۳۷۵، ص ۳۷۵).
به نظر سید حسن بجنوردی، بعد از تساقط لاجرح و لاضرر بر اثر تعارض، مرجع قاعده سلطنت است (بجنوردی، ۱۳۸۴، ج ۱، ص ۲۴۴).

۳.۱.۲. قاعده لاضرر و تسلیط در قانون اساسی

قانون اساسی اصول کلی و چارچوبها و حقوق هر جامعه را تعیین و به آن خطمشی می‌دهد و قوانین عادی بر پایه همان اصول و چارچوبها وضع و به اجرا گذاشته می‌شود (شهبازی، ۱۳۹۱، ۴۵). قانون اساسی کشور ما هم که اصول و چارچوبها را تعیین کرده است، با توجه به اهمیت دو قاعده معروف و مشهور فقهی اصولی را ذکر کرده که متضمن قاعده تسلیط و لاضرر است. در ذیل به این اصول اشاره می‌شود.

اصل چهارم: «هیچ کس نمی‌تواند اعمال حق خویش را وسیله اضرار به غیر یا تجاوز به منافع عمومی قرار دهد.» این اصل اشاره به قاعده لاضرر دارد و بیان می‌دارد که اضرار به غیر در اعمال حق پذیرفته نیست.

مضمون لاضرر از فقه به ماده ۱۳۲ قانون مدنی منتقل شده است: «کسی نمی‌تواند در ملک خود تصرفی کند که مستلزم تضرر همسایه شود، مگر تصرفی که به‌طور متعارف و برای رفع حاجت یا ضرر از خود باشد.» قانون‌گذار با وضع این ماده، تلاش کرده تا زمینه استفاده غیر متعارف افراد از حق خود را مانع شود. طبق مفاد این ماده تصرفات مالک در ملک (و به‌طور کلی در خانه) خود تحت شرایطی ممنوع است: تصرفی که برای مالک بهره نداشته و او عمداً به ضرر غیر در مال خود تصرف کرده باشد، تصرفی که مالک از آن تصرف بهره می‌برد، ولی عمداً برای بردن آن بهره راهی را انتخاب می‌کند که موجب ضرر غیر شود، تصرف زائد به حاجت در ملک خود ولو اینکه به‌قصد اضرار به غیر نباشد، هرگاه موجب اضرار غیر شود نیز ممنوع است. در همین راستا قانون مدنی اشعار می‌دارد که کسی حق ندارد خانه خود را به فضای خانه همسایه بدون اذن او خروجی بدهد و اگر بدون اذن او خروجی بدهد، ملزم به رفع آن خواهد بود (م ۱۳۰ ق.م) یا اینکه هر مالک نسبت به مایملک خود حق همه‌گونه تصرف و انتفاع دارد، مگر در مواردی که قانون استثنا کرده باشد (م ۳۰ ق.م). هیچ مالی را از تصرف صاحب آن نمی‌توان بیرون کرد، مگر به حکم قانون (م ۳۱ ق.م) یا اینکه کسی نمی‌تواند از دیوار خانه خود به خانه همسایه راه باز کند؛ اگرچه دیوار ملک مختص او باشد (م ۱۳۳ ق.م). از مواد یادشده قانون مدنی این استنباط قابل حصول است که در تعارض بین اعمال حق و قاعده لاضرر، طبق قانون مدنی بایستی قاعده لاضرر مقدم شمرده شود.

ماده ۱۲ اعلامیه جهانی حقوق بشر نیز اعلام می‌دارد احدی در زندگی خصوصی و امور خانوادگی و اقامتگاه یا مکاتبات شخصی خود نباید مورد مداخله‌های خودسرانه واقع شود و هرکس حق دارد در مقابل این‌گونه مداخلات و حملات تحت حمایت قانون گیرد (مولیایی، ۱۳۶۹، ص ۲۰). از سویی دیگر، مطابق قاعده تسلیط هر مالکی نسبت به مال خود حق همه‌گونه تصرف و بهره‌برداری را دارد و این حق در ماده ۳۰ قانون مدنی بیان شده است؛ هرچند ماده مزبور با عبارت «مگر در مواردی که قانون استثنا کرده باشد» مقید شده است. یکی از این استثنائات تراحم قاعده تسلیط با حقوق عمومی است. از آنجا که حقوق عمومی مربوط به عموم جامعه است و هر کس برای تأمین آن از بخشی از حقوق خصوصی خود اغماض نظر می‌کند تا سلب آسایش از دیگران نشود، لذا در تراحم حقوق خصوصی در ارتباط با قاعده تسلیط با حقوق

عمومی، حقوق عمومی ترجیح دارد. ولی بر اساس قاعده لاضرر صاحب حق خصوصی یا مالک نباید زیان ببیند و باید حقوق وی تأمین شود. پس هرگاه تراحم حقوق عمومی با حقوق فردی پیش آید، با جبران خسارت و تأمین حق مالکیت خصوصی، حقوق عمومی اعمال می‌شود (صالحی، ۱۳۹۶، ۵۶). قوانین وضع شده در اسلام، شامل سلسله حقوق سودمند به حال اشخاص است؛ از قبیل استفاده مطلق مالک از مال خود. این حقوق در برخورد با حقوق دیگران ممکن است صورت تراحم پیدا کند و بر اثر آن ضرر و زیان مطرح شود. قاعده لاضرر از این تراحم که موجب ضرر به خود یا ضرر به دیگران است، جلوگیری می‌کند.

۳.۱.۳. تعارض حق فردی و حق جمعی

شخص آزاد است از خانه خود استفاده کند، اما نه به صورت مطلق تصرف که موجب وارد کردن صدمه به همسایگان شود. در این صورت، قاعده لاضرر بر قاعده تسلیط حکومت خواهد داشت. از لحاظ قانونی همان‌طور که قانون اجازه تغییر کاربری مسکونی به تجاری نمی‌دهد، نباید اجازه تبدیل واحد مسکونی به محل نگهداری از حیوانات دهد، بلکه به طریق اولی تبدیل محل مسکونی که جای آرامش انسان است، به محل نگهداری حیوانات. بسیاری افراد بر اثر این مزاحمت‌ها مجبور شده‌اند واحد مسکونی خود را بفروشند و آنجا را ترک کنند. بدون تردید این نوعی آسیب رساندن به همسایه است؛ اعم از آسیب مادی و معنوی که طبق قاعده ضمان، اتلاف، تسبیب و ضرر موجب ضمان و لزوم جبران خسارات وارده می‌شود. از آسیب‌هایی که به سلامت همسایگان می‌رساند، در صورتی است که حیوانی مثل سگ در واحد آپارتمانی نگهداری شود؛ چون موجب آلودگی محل می‌شود؛ اعم از آسانسور، راه‌پله و مسیر ایاب و ذهاب به مجتمع مسکونی. از سویی دیگر، صدای حیوان بر کودکان و خانواده‌ها تأثیر منفی روانی دارد که این ضرر معنوی است و مسبب آن باید جبران کند. هر فردی وظیفه دارد مراقبت‌ها و اقدامات لازم را انجام دهد تا مانع از ورود آسیب از ناحیه حیوان به دیگران شود. کوتاهی در انجام دادن این وظیفه، باعث ایجاد مسئولیت برای صاحب حیوان خواهد شد و به همین دلیل وی باید خسارت وارده را جبران کند.

با توجه به اینکه اگر برخلاف قوانین مندرج در قانون شهرداری در ملک غیر تجاری استفاده تجاری صورت بگیرد، بررسی تخلف در کمیسیون مقرر در تبصره یک بند ۱۰۰ انجام می‌شود.

اگر تخلف اثبات شود، مالک یا مستأجر که مرتکب تخلف شده موظف است در مهلت معین (کمتر از دو ماه) کسب‌وکار دایر شده در ملک مورد نظر را تعطیل کند. در صورتی که مستأجر یا مالک در مهلت معین اقدام به تعطیل کردن تجارت نکند، محکوم به جریمه نقدی و حبس به مدت شش ماه تا دو سال خواهد شد.

ماده ۶۸۸ تعزیرات قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۱۳۷۵، هر اقدامی را که تهدید علیه بهداشت عمومی شناخته شود، از قبیل آلوده کردن آب و غیره، ممنوع اعلام و مقرر کرده است که مرتکبین چنانچه طبق قوانین خاص مشمول مجازات شدیدتری نباشند، به حبس تا یک سال محکوم خواهند شد. از مواردی که می‌تواند مشمول این ماده قانونی شود، نگهداری از حیوانات است؛ چون قانون‌گذار در این ماده، عنوان کرده هر اقدامی که تهدید علیه بهداشت شناخته شود، ممنوع است و مرتکب این اعمال، مجازات خواهند شد. می‌توان موارد دیگری مانند نگهداری حیوانات در فضای آپارتمان را نیز به این موارد اضافه کرد و آن را اقدام علیه بهداشت عمومی دانست.

۳.۱.۴. راه‌حل تعارض

راه‌حل‌های تعارض بین حقوق و قاعده‌های فقهی در زمینه موضوع مطرح شده به شرح زیر است:

۳.۱.۴.۱. تخصیص قاعده تسلیط به وسیله قاعده لاضرر

قاعده تسلیط، قاعده عام حقوقی است که بر اساس آن، هر شخص نسبت به اموال خود حق هرگونه تصرف و اعمال مالکیت را دارا است؛ بدون اینکه کسی حق ایجاد مزاحمت برای او داشته باشد. ولی این قاعده مطلق نیست و در اعمال با قاعده لاضرر برخورد و تراحم پیدا می‌کند (کاتوزیان، ۱۳۹۸ ریا، ۱۲۸)، زیرا طبق قاعده تسلیط هرکسی حق تصرف مالکانه در اموال خود را داراست و در این رابطه ممکن است بر اثر اعمال حقوق از طرف صاحب حق، حقوق دیگران تضییع شود. اینجاست که قاعده لاضرر ورود پیدا می‌کند و تصرف مالکانه را محدود به موردی می‌سازد که به حقوق دیگران لطمه وارد نشود. ماده ۱۳۲ قانون مدنی که مبتنی بر قاعده لاضرر است، همین معنا را دارد. قانون‌گذار در ماده ۳۰ قانون مدنی، اول حق مالکیت و قاعده تسلیط را به رسمیت شناخته است و در ماده ۱۳۲ از دامنه آن کاسته و آن را محدود به مواردی می‌کند که

موجب تضرر همسایه نشود و قاعده لاضرر را بر قاعده تسلیط مقدم داشته است و تصرفی که به قدر متعارف و برای رفع حاجت یا رفع ضرر از صاحب حق باشد، محترم می‌شمارد و دامنه و شمول قاعده تسلیط را به این مورد محدود و تخصیص می‌دهد. بنابراین، کسی که حیوان را در خانه نگهداری می‌کند، اگر موجب ایراد ضرر بر همسایه شود، حق نگهداری از حیوان در خانه را ندارد. باید گفت که سلطنت به سیره ثابت است و آن لبی است و در متیقن از اعتبارش که موارد غیر اضرار به دیگری است معتبر است و اشکال ضرری بودن منع مالک از تصرفش ولو اضرار به دیگری دارد؛ پس اینکه حرمت لاضرر رفع بشود وارد نیست؛ چراکه منع مالک از اضرار به دیگری، عرفاً و شرعاً برای مالک ضرر نیست، چون اصلاً چنین ولایت مالکانه‌ای نداشته که حالا متضرر شده باشد.

۳.۱.۴.۲. تقدم حق همسایه بر حق نگه‌دارنده حیوان در خانه و آپارتمان

ابعاد اجتماعی و فرهنگی مجتمع مسکونی آپارتمانی، شامل امنیت و حفاظت همسایگی، سلامت و مشارکت ساکنان در اداره محیط و تعاملات اجتماعی است. در آیاتی کرامت انسان و تسخیر کردن موجودات و حیوانات برای او بیان شده است؛ هرچند این حق تسخیر مطلق نیست و مقید به قیود و شروطی است. ولی در صورت تراحم و سنجیدن و مقایسه بین دو حق، حق همسایه مقدم است. حق همسایه بر حقوق صاحب حیوانات ترجیح دارد، زیرا انسان اشرف مخلوقات است.

قرآن کریم درباره کرامت انسان فرموده است:

«وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبُرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا» (اسراء، ۷۰)؛ و محققاً ما فرزندان آدم را بسیار گرامی داشتیم و آن‌ها را (بر مرکب) در بر و بحر سوار کردیم و از هر غذای لذیذ و پاکیزه آن‌ها را روزی دادیم و آن‌ها را بر بسیاری از مخلوقات خود برتری و فضیلت کامل بخشیدیم.» باید دید که میزان این برتری چقدر است؟ آیا مطلق است یا محدود و دارای قیودی است؟

برخی مفسران در این زمینه اظهار داشته‌اند که مقصود از برتری انسان بر سایر موجودات آن نیست که تک‌تک انسان‌ها از همه موجودات و فرشتگان برترند؛ چراکه برخی انسان‌ها که ستمگرند، از درندگان بدترند. پس مقصود، برتری گوهر انسان بر گوهر سایر موجودات است؛

یعنی نوع انسان‌ها دارای استعداد تکامل هستند و می‌توانند تا مراتب عالی تکامل پیش بروند (رضائی اصفهانی، ۱۳۸۷، ج ۱۲، ص ۱۲۴). در این آیه به برتری بنی‌آدم اشاره شده است. این تعبیر در قرآن معمولاً با مدح و احترام بیان شده، در حالی که واژه انسان همراه با صفات ظلوم و جهول آمده است. از این تفاوت تعبیرات استفاده می‌شود که واژه «بنی‌آدم» به جنبه‌های مثبت و منفی اشاره دارد (همان).

در آیه‌ای دیگر فرموده: «وَسَخَّرَ لَكُم مَّا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مِنْهُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ» (جاثیه، ۴۵)؛ و آنچه در آسمان‌ها و زمین است، تمام را مسخر شما گردانید و اینها همه از سوی اوست. در این کار نیز برای مردم با فکرت آیاتی (از قدرت الهی) کاملاً پدیدار است. در این آیه به مسخر کردن تمام موجودات برای انسان تصریح شده است؛ البته آیه عام است و قابلیت تخصیص به وسیله احادیث را دارد. این تسخیر نمی‌تواند نامحدود باشد. اگرچه خداوند سبحان آنچه در آسمان و زمین است مسخر انسان قرار داده، ولی انسان فقط حق بهره‌گیری مشروع از آن‌ها را دارد. طبق تعالیم دین اسلام حیات در قلمرو خود حقیقتی است که همه جانداران به منزله امواجی از آن حقیقت هستند. بر اساس معارف دینی و به‌صراحت قرآن کریم، تمام جهان هستی دارای درک و شعور و ارتباط با خالق جهان است؛ هرچند برای ما انسان‌ها درک آن از طریق عادی مقدور نیست و رابطه ما با آن‌ها گسسته است. در این میان، حیوانات اگرچه قوه ناطقه و عاقله انسانی را ندارند، از درک و شعور بهره‌مند و از احساسات و عواطف برخوردار هستند. با توجه به این آیات، متوجه دیدگاه دین مبین اسلام می‌شویم که همه اجزای هستی از جایگاه خاصی برخوردارند و خلقت هیچ موجودی بی‌هوده نیست و در آموزه‌های اسلامی همواره انسان‌ها به شفقت و ترحم و مدارا با حیوانات توصیه شده‌اند (کلانتری و همکاران، ۱۳۸۷، ۶۵).

نتیجه گیری

- با توجه به مطالبی که کاوش و بررسی شد، نتایج زیر به دست آمده است:
۱. می‌توان آرا و روایات را به حکم عقل مستند کرد؛ مبنی بر اینکه عقل به مرتکب شدن اخفّ ضررین حکم می‌کند، چون ضرری که بر حیوان یا بر صاحب‌خانه‌ای که حیوانی در خانه نگهداری می‌کند وارد می‌شود، کمتر از ضرر رساندن به همسایه است و معقول نیست حق همسایه را قربانی حیوان کرد. همچنین توجه به قواعد فقهی مانند ارتکاب اخفّ ضررین، دفع افسد به فاسد و قاعده عسر و حرج نیز زمینه‌ساز صدور مقدم داشتن حق همسایه است. بنابراین، اذیت کردن همسایه حرام است؛ چون آزار و اذیت انسان است که ادله چهارگانه بر آن دلالت دارند، علاوه بر قاعده لاضرر و لاضرار فی‌الاسلام، چه برسد تا اینکه همسایه باشد. خیلی روشن است نگهداری حیوان به‌خصوص سگ، اذیت و آزاردهنده برای همسایه است.
  ۲. در صورت تنافی بین دو حق (حق‌الله و حق‌الناس)، حق همسایه و حق صاحب حیوان، قاعده اهم مهم اعمال می‌شود و حق همسایه که مهم‌تر است، بر حق صاحب حیوان مقدم می‌شود. علاوه بر اینکه انسان اشرف مخلوقات است که حق او بر حقوقی که متعلق به حیوان است مقدم می‌شود.
  ۳. حق همسایه بر حق کسی که حیوان را در خانه نگهداری می‌کند مقدم است، زیرا تراجم بین دو قاعده تسلیط و لاضرر است و قاعده لاضرر بر قاعده تسلیط حکومت دارد. علاوه بر آن، هرگاه حقوق فردی با حقوق اجتماعی تراجم پیدا کند، مصالح عمومی نسبت به حقوق فردی مقدم می‌شود. باید هرکس در راستای آسایش همسایگان و نظم عمومی از بعضی حقوق خود برای مصالح عمومی و زندگی اجتماعی بگذرد.
  ۴. قاعده تسلیط در حقوق مطلق نیست، بلکه به حفظ نظم و رعایت عدالت و حقوق همسایه‌ها و دیگران محدود و مقید شده است. در راستای جلوگیری از اختلافات بین مردم و تحقق عدالت اجتماعی نباید کسی توان رساندن زیان و ضرر به دیگران را داشته باشد. مفاد آن در ماده ۱۳۲ قانون مدنی آمده است: «کسی نمی‌تواند در ملک خود تصرفی کند که مستلزم تضرر همسایه شود؛ مگر تصرفی که به قدر متعارف برای رفع حاجت و رفع ضرر از خود باشد.»
  ۵. پیشنهاد می‌شود علاوه بر جبران و تدارک خسارات وارده، مجازات سنگین بازدارنده‌ای نیز برای نگهدارندگان حیوان در واحد آپارتمانی قرار داده شود.

منابع

کتاب

۱. قرآن کریم.
۲. انصاری، مرتضی (۱۳۷۵ ق)، المکاسب - چاپ قدیم یک جلدی، تبریز، *مکتبه الاطلاعات*.
۳. بجنوردی، سید حسن (۱۳۸۴ ش)، *القواعد الفقهية*، تحقیق مهدی مهریزی و محمدحسین درایتی، قم، دلیل ما.
۴. بجنوردی، سید محمد (۱۳۸۵ ش)، *قواعد فقهية تهران*، مجمع علمی و فرهنگ مجد.
۵. بیهقی، ابوبکر محمدبن حسن (۱۳۴۴ ق)، السنن الكبرى، حیدرآباد دکن، مطبعة مجلس.
۶. حر عاملی، محمدبن حسن (۱۴۰۳ ق)، *وسائل الشیعه*، تصحیح و تحقیق عبدالرحیم ربانی شیرازی، چ ۶، تهران، المکتبه الاسلامیه.
۷. رضائی اصفهانی، محمدعلی (۱۳۸۷ ش)، *تفسیر قرآن مهر*، قم، انتشارات پژوهش‌های تفسیر و علوم قرآن.
۸. صبحی الصالح (۱۳۹۵ ق)، *نهج البلاغه*، قم، انتشارات هجرت.
۹. صدوق، محمدبن علی (۱۳۸۰ ش)، *علل الشرائع*، ترجمه ذهنی، قم.
۱۰. صدوق، محمدبن علی (بی تا)، *من لا یحضره الفقیه*، تهران، دارالکتب الاسلامیه.
۱۱. طبرسی، علی بن حسن (۱۳۷۴ ش)، *مشکاة الانوار*، ترجمه عطاردی، تهران.
۱۲. کاتوزیان، ناصر (۱۳۹۸)، *قانون مدنی در نظم حقوقی کنونی*، چاپ پنجاه و هفتم، نشر میزان، تهران.
۱۳. کلینی، محمدبن یعقوب (۱۳۶۴)، *الروضة من الکافی*، ترجمه رسولی محلاتی، تهران.
۱۴. .... (۱۳۸۸ ق)، *الکافی*، تهران، دارالکتب الاسلامیه.
۱۵. مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۳ ق)، *بحار الانوار*، بیروت، مؤسسه الوفاء.
۱۶. محقق داماد، مصطفی (۱۳۷۶ ش)، *قواعد فقه*، تهران، سمت.
۱۷. مولوی نیا، محمدجواد (۱۳۷۹ ش)، *رسالة حقوق امام سجاد(ع) حقوق و روابط اجتماعی*، قم، نشر خرم.

۱۸. مولیایی، محمد مسعود (۱۳۶۹ ش)، *اعلامیه جهانی حقوق بشر به روایت تصویر*، بی‌جا، ناشر مؤلف.

۱۹. نوری طبرسی، حسین (۱۴۰۹ ق)، *مستدرک الوسائل*، قم، احیاء التراث.

مقالات

۲۰. شهبازی، آرامش، *حقوق حیوانات: تأملی در نظریه و رویه، پژوهش حقوق عمومی*، شماره ۲۶، صص ۵۶-۲۷، ۱۳۹۱.

۲۱. خانعلی‌پور، سکینه، آقابابایی، حسین، انصاری، اسماعیل، *حقوق حیوانات در سنجه جرم‌شناسی انتقادی گونه‌های حیوانی*، پژوهش‌نامه حقوق کیفری، شماره ۱۴، صص ۱۲۹-۱۰۵، ۱۳۹۵.

۲۲. خوشیاری، حاجی‌بابا، رذاق مجدی، علی، *حمایت از حقوق حیوانات در قانون ایران و اسناد بین‌المللی*، حقوق پزشکی، ش ۲۶، صص ۱۹۲-۱۷۱، ۱۳۹۲.

۲۳. صالحی، الهام، سلمانی ایزدی، ناصر، *حقوق حیوانات از منظر فقه و قانون، مطالعات علوم سیاسی، حقوق و فقه*، دوره سوم، شماره اول، صص ۶۵-۵۵، ۱۳۹۶.

۲۴. عرب احمدی، فاطمه، نیکومنش، امرالله، *جایگاه حقوق حیوانات در منابع معتبر فقهی*، پژوهش‌های علوم انسانی، سال پنجم، شماره ۳۰، صص ۱۱۱-۸۹، ۱۳۹۲.

۲۵. علیدادی سلیمانی، حسن، طباطبایی، سید مصطفی، *بازشناسی حقوق حیوانات در فقه امامیه با تأکید بر حق نفقه*، پژوهش‌های فقه و حقوق اسلامی، شماره ۵۶، صص ۱۳۰-۱۱۱، ۱۳۹۸.

۲۶. کاظمی، عبدالحسن، رزم‌آرایی، ناصر، صمدی، بهرام، *حقوق حیوانات و تحقیقات زیست‌پزشکی*، فصلنامه اخلاق پزشکی، سال پنجم، شماره ۱۵، صص ۶۳-۷۵، ۱۳۹۰.

۲۷. کلانتری و دیگران (۱۳۸۷). *الزام رعایت حقوق حیوانات در اسلام*. پانزدهمین کنگره دامپزشکی ایران.

Neighbor Rights & Apartment Animals' rights: A Jurisprudential-Legal Survey

Parviz BAGHERI (Associate Professor of Law, Ilam University)
MohammadReza REZVANTALAB (Associate Professor of Islamic Law,
Tehran University)
Abdoljabbar ZARGOOSHNASAB (Associate Professor of Islamic Law,
Ilam University)

Abstract

In the Islamic view, the public rights of the people are of particular importance. In the position of conflict between the right of God and the right of the people, he considers the right of the people before the right of God. In addition, harm to the general public guarantees and compensates. Whether this damage is caused directly or indirectly. Instead of advising solidarity and intimacy, the culture of urbanization and living in an apartment has the convergence and separation to avoid conflicts of interest, and in explaining the damage to neighbors in the neighborhood, minor and insignificant examples. It has been noticed and more important issues and losses have been neglected. Keeping animals in the apartment causes the spread of viruses whose damage is not limited to the apartment where they live, and most of the neighbors may be affected. The present article tries to examine the jurisprudential-legal guarantees of animal owners in the apartment space by resorting to constitutional laws, the bill of the Environment Organization and the plan of the members of the parliament regarding the subject and rules of jurisprudence of *La zarar and Tasbib*, and make suggestions for correcting and supplementing the relevant laws and regulations.

Keywords:

God's right, people's right, apartment living, neighbors' rights, *la zarar and tasbib*.